

STUDII - ARTICOLE - COMUNICĂRI

NOI INSCRIȚII ROMANE DIN APULUM

La mijlocul lunii iunie 1995 pe fosta stradă 23 August, aflată vis-a-vis de Consiliul Județean Alba, în fața imobilelor de la numerele 16-18 au apărut, la mai bine de 2 m adâncime, trei monumente aparținând epocii romane¹.

Noua descoperire arheologică prilejuită și de această dată de unele lucrări de canalizare, pare să fi ajuns aici spre sfârșitul evului mediu când, datorită ridicării pânzei freatice a zone mlăștinoase din această parte a orașului Alba Iulia, au fost necesare lucrări de înălțare a terenului, cu care ocazie s-au adus, ca materiale de umplutură, vestigii ce aparținuseră odinioară centrului urban *Apulum*.

Este vorba de un fragment dintr-o cornișă ornamentată cu ove și motive denticulare (fig. 1 a-b), precum și de două lespezi de mari dimensiuni, provenind, după toate probabilitățile, dintr-una din necropolele orasului roman.

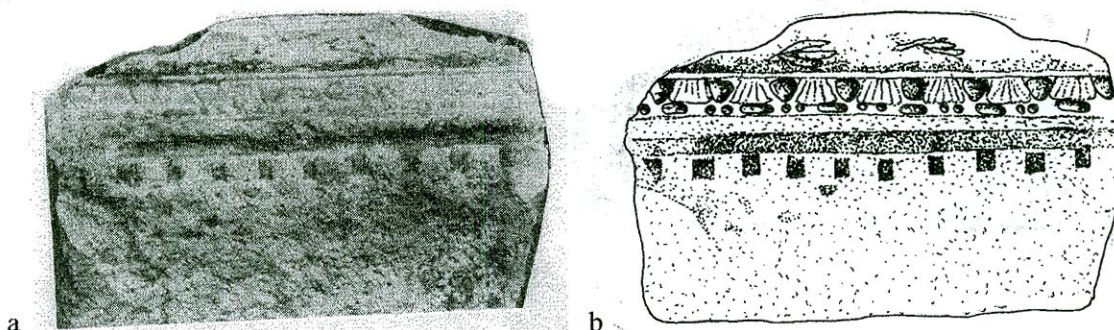

Fig. 1. Monument arhitectonic

Ne vom ocupa, în cele ce urmează, de piesele epigrafice²:

1. Lespede lucrată în calcar, dimensiuni actuale 1,60x1,05x0,38 m (fig. 2, a-b). Pe trei din laturi piatra conține câte un chenar pregătit pentru săparea unor texte epigrafice. Unul din ele apare într-un câmp de 1,35x0,83 m, literele sale având înălțimi cuprinse între 5,5-7 cm (r. 3-7; r. 1-2).

D(iis) M(anibus)
P(ublio) Ael(lio) Malcho vet(erano)
vixit an(nis) XXXXII
vivo se feci(t) sibi
et coniug(i) [cari]
simae et filio [pi]
entissi mo

Traducere: Zeilor Mani, pentru P. Aelius Malchus veteran ce a trăit 42 de ani, care încă în viață și-a făcut sieși și soției dragi și fiului pios (monumentul).

Urmează sub text, un spațiu liber pregătit de lapicid pentru plasarea de ornamente ori simboluri funerare, pe care sculptorul nu a mai avut posibilitatea să le realizeze. Informația cuprinsă în rândul 4 al inscripției ar putea să explice marea dimensiune a monumentului. Acesta nu este obișnuit pentru simplele texte funerare ci indică, mai degrabă, proveniența pietrei dintr-un ansamblu funerar, pe care comanditarul și le-a dorit încă în viață fiind.

¹ Piesele au fost transportate și adăpostite în lapidariul muzeului cu sprijinul echipei ofițerilor Gh.Danciu și I. Chițu din garnizoana Alba Iulia. Într-o formă primară prezentul articol a făcut obiectul unei comunicări prezentată la sesiunea comemorativă "In memoriam Ioannis I. Russu", Turda, 18 noiembrie 1995.

² Mulțumim colegului nostru, prof. univ. I. Piso de la Universitatea din Cluj, pentru unele din informațiile furnizate.

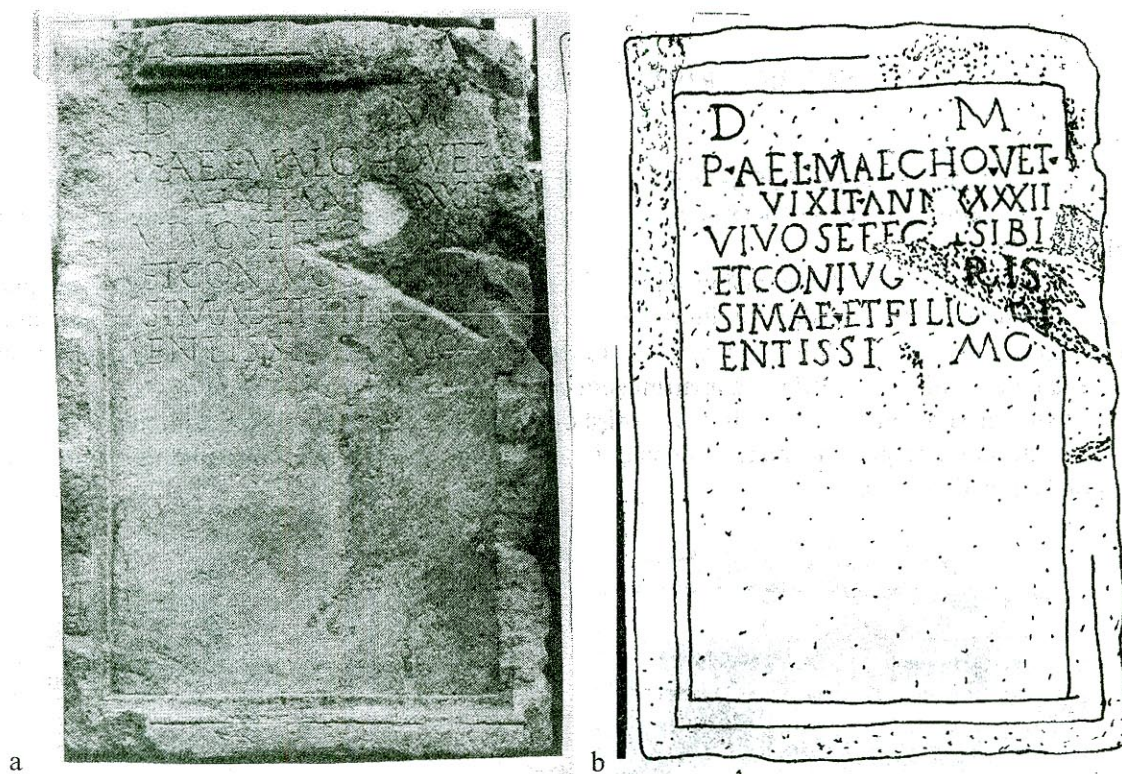

Fig. 2. Lespede funerară pusă de veteranul P.Aelius Malchus

Observații interesante sunt de făcut, în continuare, asupra titularului acestei bănuite construcții sepulcrale. Acesta este veteranul P. Aelius Malchus eliberat dintr-una din unitățile de palmyreni atestate în Dacia la *Optatiana*, *Porolissum* și *Tibiscum*³, stabilit, după trecerea în rezervă, împreună cu membrii familiei sale, la *Apulum*.

În onomastica orientală din provincia nord-dunăreană, numele *Malchus* apare pentru a patra oară; anterior inscripției de care ne ocupăm el (numele) fiind atestat la *Tibiscum*, într-o inscripție bilingvă cu caracter funerar⁴ apoi la *Apulum*, pe o piatră fragmentară cuprinzând, după editor, o listă de nume aparținând, eventual, unei asociații religioase sau vreunei comunități etnice: sub forma *MALCUS* (fără litera H) și, în sfârșit, pe un monument votiv de la *Porolissum*⁵, dedicat lui IOM de către P. Aelius Malchus, flamen al Municipiului *Septimium Porolissense* și sacerdos al zeului unității de palmyreni cu garnizoana în castrul de pe Pomet.

Abordând în câteva rânduri atât antroponimele palmyrene, cât și religia răspândită de aceste elemente în Dacia și discutând, pe baza primei atestări epigrafice din provincie, problematica ridicată de numele *MALCHUS*, S. Sanie⁷ demonstrează că acesta apare frecvent în textele palmyrene (și de aici în cele grecești și latine), rădăcina cuvântului având mai multe accepțiuni (a poseda, a fi rege, mesager etc.).

Malchus, ca și alte nume orientale, ar trebui introdus în șirul numelor teoforice, reprezentând, după opinia cercetătorului ieșan, un hypocoristic original (sau derivat) din numele zeului Malachbel.

Purtători ai acestui nume sunt cunoscuți, mai ales, în textele papirologice și epigrafice descoperite în Africa, spre exemplificare, Aurelius Malchus sau C. Iulius Malchus.

³ I. I. Russu, *SCIV*, 1, 23, 1972, p.63-77, cu bibliografia problemei; vezi recent C. C. Petolescu, *SCIVA*, 1, 47, 1996, p.30-35, despre unitățile de palmyreni și dislocarea lor în Dacia.

⁴ S. Sanie, *Dacia*, NS, XIV, 1970, p.405-409.

⁵ I. Piso, *ActaMN*, XXII-XXIII, 1985/1986, p.495, fig.9,b.

⁶ N. Gudea, *ActaMP*, IV, 1980, p.89-90; A. Paki, *ActaMP*, XII, 1988, p.215-216.

⁷ S. Sanie, *Dacia*, NS, 1970, p.233-241; *Culte orientale în Dacia romană*, I, Editura Științifică, București, 1981, p.218.

Cele trei ipostaze sub care apare antroponimul în Dacia ar fi deci MALCHUS, MALCUS și, în fine, ca o variantă singulară MALACHUS, din amintitul text de la *Porolissum*.

Astăzi nu mai surprinde pe nimeni prezența elementului palmyrean în provincia traiană, unde alături de unitățile militare aduse de împăratul Hadrian, pentru calmarea situației critice din anii 117-118, sunt cunoscute divinități și lăcașuri de cult ale pantheonului *Palmyrei*, cât și indivizi originari din această regiune a Orientului. Aceeași constatare rămâne valabilă și în privința orașului *Apulum*, de pe teritoriul căruia pe lângă alte seminții orientale și africane, textele inscripțiilor atestă prezența acestor elemente ce își declină atât funcția cât și, prin onomastică, apartenența la grupul palmyrean, adoratori ai zeului Ierhibol, ca Aelius Nisa ori Aurelius Bassinus, sacerdoți ai divinității⁸.

Că majoritatea acestei seminții răspândite și în alte centre din Dacia au ajuns, poate, după eliberarea din armată, la o bună situație materială, o dovedesc aceleași izvoare epigrafice. Aceste surse îi semnalează, între alții, pe P. Aelius Theimes duumviralis al *Coloniae Ulpia Traiana*, ce a edificat în capitala provinciei un templu zeilor: Diis Patris, Malagbel et Bebellhamon et Benefal et Manavat, căruia i-a adăugat o construcție - culina - confirmată arheologic în dreapta culoarului de intrare al templului propriu-zis, apoi Aur. Laecanius Paulinus - *custos armorum* în Coh. I Vindelicorum, decurion al *Sarmizegetusei*, cunoscut dintr-o epigrafă votivă de la *Tibiscum*, și nu în ultimul rând Aelius Bolhas, fost soldat în Numerus Palmyrenorum, stabilit cu familia la *Potaissa*⁹.

Noul palmyrean P. Aelius Malchus, așezat la *Apulum* face parte din aceeași categorie de orientali semiți bine situat din punct de vedere material, probabil membru activ al comunității de palmyreni de aici.

Nomenul *Aelius* poate să constituie un indiciu că la trecerea în rezervă a primit cetățenia de la împărații Hadrian sau Antoninus Pius și, în acest caz, textul epigrafic pus în bănuitul complex funerar pe care l-a ridicat în viața ar putea data din prima jumătate a secolului II d.Chr.

2. Cel de al doilea monument pare să fi aparținut tot unui edificiu sepulcral. Din lespedea originală (fig. 3, a-b) se păstrează doar partea dreaptă, dimensiunile de astăzi fiind 1,41x0,65x0,40 m.

Fragmentul din textul inscripției este înscris tot în interiorul unui chenar simplu, cu literele de 7 cm. înălțime.

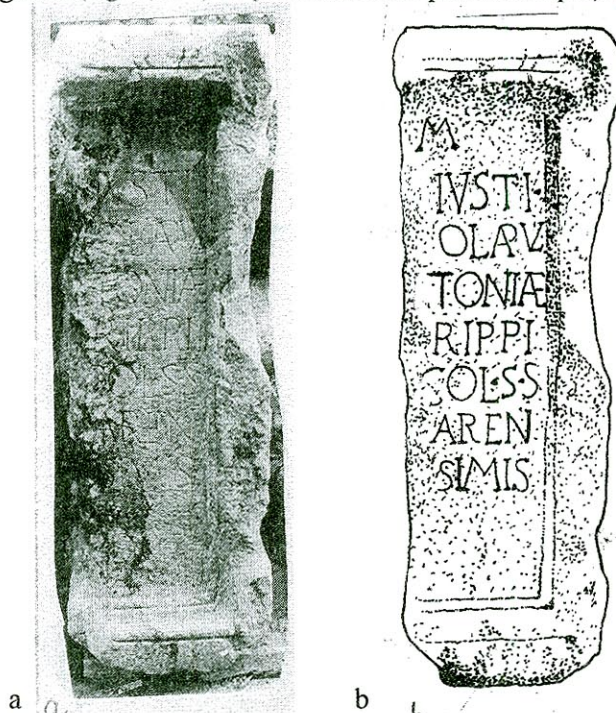

Fig. 3. Inscripție fragmentară cu menționarea unei familii de origine italică

[D(iis)] M(anibus)
..... Iusti
.....(c)ol(oniae) Apul(i)
[et]...[An]toniae
[Ag]rippi
[(nus)]...Col(oniae) S(upra) S(criptae)
[p]aren
[tibus] (pii)ssimis

Ligaturi: r.3A și P,V și L; r.4 A și E.

Din textul trunchiat al inscripției am putea deduce că ea a fost dedicată unui personaj din conducerea administrativă a *Coloniae Aurelia Apulensis*, un eventual duumvir sau decurio... IUSTUS și soției lui ... Antonia.

La rândul său, dedicantul cu cognomenul Agrippinus îndeplinea, poate, o funcție administrativă în aceeași colonie apulensă.

⁸ V. Moga, *Apulum*, XV, 1977, p.235-238, cu bibliografia.

⁹ S. Sanie, *Culte...*, p.202-206; D. Benea, P. Bona, *Tibiscum*, Editura Museion, București, 1994, p.22-23, 54-56, 113-116; M.Bărbulescu, *Potaissa*, Turda, 1994, p.56.

Starea monumentului nu oferă alte informații suplimentare. Într-o mai veche inscripție de la *Apulum* (CIL, III, 7804) apar două persoane cu cognomenul Agrippinus, respectiv C. Antonius Agrippinus *decurio coloniae Napocae et municipii Potaissae* și G. Antonius Marcellus Agrippinus *decurion* al coloniei de la *Apulum*. N-ar fi exclusă posibilitatea unei înrudiri (sau chiar identități) între mai vechiul Agrippinus și cel menționat pe noua lespede funerară. Cum vechiul text aparține epocii împăraților Severi, credem că și această inscripție datează din aceeași perioadă de reviriment pe planul vieții urbanistice provinciale.

VASILE MOGA

NEUE RÖMISCHE INSCRIFTEN AUS APULUM

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie zeigt eine überraschende archäologische Entdeckung jüngerer Datums auf dem Gebiet Apulums, der wichtigsten Stadt der Provinz Dazien.

Es handelt sich um ein Fragment aus einem architektonischen Denkmal (Karnies) und um zwei große beschriftete Grabplatten, die Bestandteile von Grabdenkmälern waren und in einer der Nekropolen der antiken Stadt aufgestellt wurden. Die erste Inschrift bereichert die Onomastik Daziens um eine neue Gestalt palmyrischer Herkunft, den Veteranen P. Aelius Malchus, der sich nach der Befreiung vom Militärdienst hier niedergelassen hatte. Die Inschrift stammt aus der ersten Hälfte des 2. Jhs. n.Chr.

Leider bietet der bruchstückhafte Zustand des zweiten Textes keinerlei Details über einen gewesenen Verwaltungsleiter der Kolonie *Aurelia Apulensis* - Justus - und dessen Frau Antonia. Die zweite Inschrift stammt wahrscheinlich aus der Zeit der Dynastie der Kaisers Severi (193-235).

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1 a-b. Architektonisches Denkmal.

Abb. 2 a-b. Grabplatte, angebracht von dem Veteranen P. Aelius Malchus.

Abb. 3 a-b. Bruchstückhafte Inschrift mit Nennung einer Familie italischen Ursprungs.